

HET E L F D E D E E L

Des

Nederlandtsen Kruidt-boecks,

B E S C H R Y V E N D E

De Geslachten / Gedaente / Plaetse / Tijd / Oeffeningh / Aert / Krach-
ten en Medicinael gebruik van alderhande Moes-kruiden en eet-
bare Wortelen / die in de Hoben van Nederlandt geoeffent
en onderhouden worden.

Kool, in 't Latijn Brassica.

Geslachten.

D

It Moes-kruidt wort in tamme en wilde Kool onderschepten. De tamme Kool heeft de volgende mede soorten: te weten / Witte- Sluyt- of Kabuys-kool, roode Sluyt-kool, Savoy-kool, Bloem-kool ende bruyne Krul-kool.

Gedaente. De witte Sluyt-kool heeft een dicke steel / en groote breede bladeren / van bukten met veel dicke ribben door loopen / bleek- of wit-groen van verwe / die sich gelijk een ronde kloot of krop dick en dicht toe sluyten. Wanneer dese kool des Winters ober staet / soo ontsluytse sich in 't voorjaer / en brenghet voort / aen een steel van omtrent twee of drie voeten hoogh en een dupm dick / gele bloemkens / en daer na langhwerpige haukens / met kleyn / roint en bruyt zaet gebult. De wortel is met veel fasselingen in de aerde bevesticht.

De roode Sluyt-kool is de voozgaende witte Sluyt-kool in alles gelijk / upt-geno- men datse een wepnigh upt den blaentwen rogt oan verwe is.

Savoy-kool is den Sluyt-kool, om dat

de binnenste bladeren mede dicht in een ge- dzongen zijn / eenighsints gelijk / maer verschilt van de selve in verwe / en om datse min geslooten / ende langhwerpiger van maechsel is. Wanneer dese kool de houde des winters wederstaen heeft / brenghetse in het voorjaer een ghetachte steel met witte bloemkens voort / die van kleyn zaet hau- kens gevolght worden.

De Bloem-kool verkright hier te Lande een matelijcke groote steel / met wit-groene / langhwerpige / breede bladeren be- wassen / voort-brenghende aen 't oppersie in het midden der bladeren eenige witte graen-wijfe en dicht by een geboeghde upt- spruytselen van bloemen / de welke alleen in spijzen gebruikt worden.

De bruyne Krul-kool schiet seer hoogh op / wiens doncker of zwart-groene bla- deren / die aen de kanten gesneden en ge- kronckelt zijn / langhs de steelen uptspruy- ten. Dese soorte van Kool sluyt sich nim- mermeer toe. De bloemen / hauwen en zaden zijn van gedaente die van de witte Sluyt-kool gelijk.

Wilde Kool heeft bladeren gelijk die van de Rapen gekierst / maer witachtiger

en

en harpiger; andersins van bloemkens en zaet-haukens / hoe wel klepnder / seer ge-lijck.

De tamme Koolen worden in de Hoben van Nederlandt overbloedigh onderhouden. De wilde Kool wordt veeltijds aen de Zee-dijcken gebonden.

Tijdt. De tamme Kolen brengen het volgende Jaer / na datse gezaept en geplant zijn / in Maert of April haer bloemen / en in May rijp zaet voort: alleen de Bloem-kool draegt hier te Lande seiden bloemen en zaet / maer 't wordt ons uyt Italien overgesonden. De wilde Kool bloeyt in de Sommer.

Oeffeningh. De Kool zaeymen in 't begin van Maert, en wordt in 't laetste van April geplant. De Bloem-kool moet men in 't laetste van April ofte in May in 't was- sen van de Maen zaepen / en daer na ver-planten.

Aert en Krachten. De Kool is warm en droogh van aert / en van gemengde krach-ten / om dat het sap ofte het afziedsel van de Kool sterckelijck afvaecht / en de Supch weech maecht of eenighsins purgeert / ende substantie van de selve t'samen-treect en de Supch stopt. Brunfelsus, Dioscorides, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor in- en uyt-wendige Wonden: Bereydt een afziedsel van Kool, of vermengt de selve onder de Wondt-brancken / en laet hier van dick-wils dyncken: ende leght de bladeren van buypen plaester-wijs op. Joh. Schroderus.

Voor verstophtheyc van de Lever, Mildt, en Scheur-buyck: De Kool, voornament-lijck de roode / rantw met azijn gegeten / wordt hier toe gepresen: sommige hebben groote bate ghebonden tegen de Scheur-buyck in het gebuyck van 't water daer roode Kool in gesoden heeft. Dioscorides.

Voor vuyle Sweeringen: Neemt sap van Kool, vermengt het met Meel van Foe-negriek-zaet tot een salf of papken / en doet het in de Sweeringen / ondertusschen waschte dickwils met het afziedsel van Kool. Dioscorides, Galenus.

Om de Herzenen van overtollige vochtig-heden te suyveren: Neemt het sap van Kool, en haelt het in de Neus-gaten op. Galenus.

Voor Doofheyt en tuyten der Ooren: Druypt het sap van Kool met Wijn ver-mengt warm in de Ooren. Plinius.

Voor Engborstigheyt, Longe-sucht, Hoest en Heesigheyt: Neemt sap van roode Kool, zied het met Honingh of Supcher tot een Sproop / en laet hier van dickwils ghe-buycken.

Voor ghevalen of ghestooten Buylen en blauwe Placken: Leght 'er de gestooten bladeren plaester-wijs op. Lobel.

Voor Wormen des Buycks: Neemt een vierendeel loots Kool-zaet, sijn gestooten zijnde / geeft het met bequaem nat in. Ga-lenus.

Melde, in 't Latijn *Atriplex*.

Geslachten.

Dit kruyt wort hier te Lande in tamme of Hof-melde en wilde Melde onder-schepden. De tamme soorte is in witte en roode Melde gedeelt. Onder de wilde soorte behoort het krupt Gansen-voet genaemt / en is van ons in 't vijfde Deel deses krupt-boecks beschreven. Van de veeinde stinc-kende Melde, in 't Latijn *Atriplex Hircina* genaemt / besiet in 't zevende Deel van dit Boeck.

Gedaente. Witte Hof-melde heeft recht op-wassende / gestreepte en getachte steelen / die somtijds een Mans langhte opschieten / onder roudt / en boven kantigh. De blade-ren zijn onder breedte / langh / en voor spits toe-loopende / bleek-groen en witachtigh van berwe / al offe met meel beschooven wa-ren. De klepne bloemkens / die aen 't op-perste der steelkens / seer veel by een verga-dert te voorschijn komen / zijn geel / en wor-den van seer veel zaet in blaeskens besloo-ten / gebolght. De wortel is langh / en niet veel faselingen behangen.

De roode Hof-melde is de voozende

¶ 2

will

van gedaente seer gelijk / maer de steelen / bladeren en bloemen zijn doncker-root van herwe.

De wilde Melde is in alles veel klepnder als de tamme soorte: oock zijn de bladeren aen de kanten wat gekerft. De bloemkens zijn geel / en het zaet hardt / en Druyf-wijs by een geboeght. De wortel is veselachtigh.

Plaetse. De tamme Melde wordt in de Moes-hoven gebonden. De wilde Melde groeyt aen de kanten van de Velden / Ackers en Wegen.

Tijdt. De Melde bloeyt in Juny, July en Augustus.

Oeffeningh. De Hof-melde moet alle Jaren in Maert of April gezaeyt worden in fantachtige aerde / en begeert by dzoogh weer dickwils besproeyt te zijn.

Aert en Krachten. De Melde is houdt in den eersten en vochtigh in den tweeden graedt / pijn-sillende / openende / en den Druyck weeck-makende van krachten. Galenus, Dioscorides.

Medicinael gebruyck. Voor Bloet-sweeren, heete Geswellen, en 't Flerecijn: Neemt het gestooten of gesoden kruidt / en leghet het plaester- of pap-wijs op. Dioscorides.

Voor pijn van de Lijf-moeder en Wormen des Druycks: Neemt de gekneusde bladeren / en bindse op de Navel van de Druyck. Ravelingius.

Om Slaep te verweken: Laet de siecken eenige tijdt met de voeten in het afziedsel van Melde sitten. Joh. Schroderus.

Voor Geel-sucht uyt verstophtheit van de Lever: Geest een vierendeel loots van het zaet met Honingh-water of Meede in. Galenus, Plinius.

Spinagie, in 't Latijn Spinacia.

Gedaente.

De Moes-kruidt brenghet voort ronde holle steelen / van een voet hoogh. De doncker-groene sachte bladeren zijn voorsz spits / onder breedt / en aen de selve plaetse over beyde zijde diep uytgesneden. Langhs

en aen de toppen der steelkens draeght het Druyf-wijs by een vergaderde groenachtige bloemkens / en daer na scherpachtigh zaet. De wortel is dun.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Moes-hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt gemeentlijk in July en Augustus.

Oeffeningh. De Spinagie wordt in de Lente en in de Herfst gezaeyt.

Aert en Krachten. De Spinagie is houdt en vochtigh in den eersten graet / den Druyck weeck-makende / en de rouwigheit van de keel versachtende van krachten / maer de selve veel en dickwils gebruyckt / genereert melankolijck en grof bloedt in 't lichaem. Joh. Schroderus.

Mayer, in 't Latijn Blitum.

Geflachten.

V An dit Gewas worden hier te Lande de volgende soorten gevonden: groote en kleyne Mayer, roode Mayer, leggende roode Mayer, en geplackten Mayer of Papegayen-kruidt.

Gedaente. Groot Mayer heeft een ronde / getachte / hooge steel / met breedte / spitse / groene bladeren betwassen. De bloemkens zijn gelijk die van de Melde geslachtigh / en het zaet leyt in vellekens als het Bier-zaet beslooten. De wortel is langh / dickachtigh / en met beselingen behangen.

De kleyne Mayer brenghet voort een groene getachte steel / en smalle bladeren. De bloemkens zijn doncker-roodt / en 't zaet dat van de Melde gelijk. De wortel is veselachtigh.

De roode Mayer is de voorgeaende van gedaente gelijk / maer de steelen en wortelen zijn bloedt-root / en de bladeren bruin-root van herwe.

De leggende roode Mayer recht sich niet om hoogh op / maer leyt met sijn steelen ter aerden verspreydt / andersins in ghe-daente van de voorgeaende wepnigh verskillende.

De

De geplackte Mayer is van bladeren de andere soorten van Mayer wel gelijk / maer de selve zijn niet drierhande berwe: te weten / groen / roodt / en geel gheteekent / en wordt daerom van sommige in 't Latijn *Amaranthus Tricolor*, en in 't Nederduyts Papegayen-kruidt genaemt.

Plaetse. De Mayer wordt in de Hoven gebonden.

Tijdt. Alle dese soorte van Mayer dragen haer bloemen in 't midden van de Sommer.

Oeffeningh. De Mayer begeert wepnigh oeffeningh / want het gelijk een onkruidt lichtelijck voortspuyt.

Aert en Krachten. De Mayer is kout en bochtigh in den tweeden graedt / en plaght by de Dooz-ouders onder de Moes-kruiden gerekent te worden / maer hedendaegs wordt het wepnigh tot Spijse ofte tot Medecijne gebuyck.

Biet, in 't Latijn *Beta*.

Geslachten.

De Moes-kruidt is in witte en roode Roomse Biet onderscheppen.

Gedaente. De witte Biet verkrijght grootte / breede / bleek-groene bladeren / ende lange / gestreepte / holle steelen. De bloemkens zijn bleek-groen of geelachtigh van berwe. Het zaet is zwart / rondt en in gesce- ne vellekens besooten. De wortel is langh en dickachtigh.

De roode Roomse Biet is van gedaente de voorgaente soorte seer gelijk / maer de bladeren / steelen en wortelen zijn bzypr-roodt van berwe. De wortelen van dese soorte van Biet zijn hier te Lande onder de naem van Biet-wortelen of Karooten by een peder genoegh bekent / entot spijsse be- geert.

Plaetse. Bepde dese soorte van Biet worden oberbloedigh in de Moes-hoven onderhouden.

Tijdt. De Biet bloeyt en draecht isijn zaet in Juny en July in 't tweede Jaer na datse gezaept is.

Oeffeningh. De Biet, boornamenteelijck de witte soorte / is koudt en bochtigh van aert / en door zijn salpeterachtigh sap su- berende ende afvagende van krachten: som- mige houdense booz warm en dzoogh in den derden graedt. Dodonæus, Matthiolus, Cammerarius.

Medicinael gebruyck. Om de overtollige vochtigheden uyt de Herzenen te trecken, en de verstoptheit van de Neus te openen: Dreint het sap van witte Biet en haelt het in de Neus-gaten op. Galenus.

Voor Mildt-sucht: De Biet in spijsse ghe- geten is hier toe seer bequaem / want sy opent de verstoptheit van de Milt. Galenus.

Voor schelferinge van 't Hoofd, Luysen, Netten, Jeucksel van de Huyt, Kack-hie- len en Winter-handen: Bereydt een afzied- sel van Biet met water / ende wascht ofte baeyt u daer mede; ofte neemt des selfs sap en strijckt het Hoofd / de Huyt / de Doe- ten ofte Handen daer mede. Dioscorides, Plinius.

Voor pijn van de Ooren: Druypt'er het sap lauw in. Galenus.

Om Stoel-gangh te verwecken: Snijdt de wortel van witte Biet gelijk een set-pil / bestroopt het met een wepnigh Zouts / en steecht het in 't Fondament. Dodonæus.

Andyvie, in 't Latijn *Endivia*,

Intubus sativus.

Gedaente.

De Andyvie heeft langhwerpige / breed- achtige / bleek-groene bladeren / aen de kanten een wepnigh en somtijds meer- der gekerft. De steel is getacht / rondt en binnen hol. De blaauwe of oock wel witte bloemen zijn van veel bladekens t'samen geset / na latende wit zaet. De wortel is langh / wit en met sommige vefelingen be- hangen.

Plaetse. De Andyvie wordt in de Moes- hoven gezaept en onderhouden.

Tijdt. Sy draecht haer bloemen in July, alsoe in de Lente gezaept is gewest.

Q q 3

Oeffe-

Oeffeningh. De Andyvie in Juny gezaeyt zijnde / en 5 of 6 bladeren verkreghen hebbende / wordt anderhalven voet van malkanderen geplant / daer na bindt men se te samen / op dat se geel ende malscher soude worden.

Aert en Krachten. De Andyvie komt in aert en krachten niet de Cichorey eenighsints ober een.

Cichorey, in 't Latijn *Cichorium*,

Cichorea,

Gedaente.

De Cichorey brengt voort langh en wat rupghachtige bladeren / die meestendeel aen de kanten diep gesneden zijn. De steelen / bloemen en zaet zijn die van de Andyvie seer gelijk. De wortel is wit en langh. De Cichorey gebroocken ofte gesneden zijnde / vloeyt uyt de selve een wit en bitter sap.

Plaets. De Cichorey wordt mede veel in de Moes-hoven gebonden.

Tijdt. Sy bloeyt in July.

Oeffeningh. De Cichorey wort in Maert of Juny gezaeyt.

Aert en Krachten. De Cichorey is hout en doogh in den tweeden graedt / openende / af bagende / een weynigh t'samentrekkende en den Urin af drijvende van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een verstoppe en verhitte Lever : Neemt Cichorey met de wortelen / koocht het in Garstenwater / vermengt onder dit afziedtsel Syroop van het sap van Cichorey bereypt soo veel genoegh is / en laet hier van twee ofte driemaal des daeghs dyncken : Hier toe dient mede de Conserf van de bloemen bereydt / of het gedistilleert Cichorey water. Galenus.

Voor langhduurende Koortsen : Koocht Cichorey met de wortelen / kleyn gesneden zijnde in Voender-sop / en laet daer van nuchteren een glas vol alle morgen in nemen. Ravelingius.

Voor Hooft-pijn : Neemt sap uyt het krupdt geperst / en bindt het met doechen voort 't hooft. Matthiolus.

Voor 't Graveel en Steen van de jonge Kinderen : Neemt water van Cichorey bloemen gedistilleert / maakt het soet met Suiker / ende geeft hier van twee of drie lepen vol in. Ravelingius.

Voor duyfter Gelicht, vlekken op de Oogen en roode ontfteken Oogen : washt de Oogen dickwils met water van Cichorey bloemen gedistilleert. Joh. Schroderus.

Salaet, in 't Latijn *Lactuca*.

Geslachten.

Vande Salaet worden de volgende soorten in de Hoven van Nederlandt gevonden : gemeene Latouw, gekronkelde Latouw, Roomse of Spaense Latouw, Krop-salaet en Velt-salaet of Vette-kous.

Gedaente. De gemeene Latouw brengt voort langhwerpigh breeide / bleeck-groene bladeren. De steel is rondt. De bloemkens zijn geel / en het langhwerpigh / plat en wit zaet / leyt in hupachtige bollekens beslooten. De wortel is matelijck langh en niet vefelingen behangen.

De gekronkelde Latouw verschildt alleen van de voorgeaende soorte in de bladeren / de welke gekronckelt en aen de kanten geschaert zijn.

De Roomse of Spaense Latouw is de gemeene soorte van gedaente gelijk / maer de bladeren zijn doncker-groen van vertwe en het zaet zwart.

De Krop-salaet sluyt haer bladeren gheslijck een Sluyt-kool te samen. De steel / bloemen / zaet / en wortelen verschilden niet van de gemeene Latouw.

De Velt-salaet of Vette-kous heeft eerst kleyne breedachtige bladerkens / tusschen de welke een dun en kantigh steelken opschiet / de welke omtrent veder knoop of lidt met twee smalder bladerkens bewassen is. De bloemkens die op de toppen van de steelkens veel by een vergadert te voorschijn komen /

komen / zijn witachtigh van berwe. De wortel is beselachtigh.

Plaetse. Alle dese soorten van Salaet worden in de Hoven gezaeyt ende onderhouden; nochtans bindtmen de Velt-salaet overbloedigh op veel Kroonen-velden of Bouw-sanden.

Tijdt. De Salaet brengt zijn bloemen / en rijp zaet in de Somer voort.

Oeffeningh. De Latouw zaeytmen in Maert, de Kroppen in April, en de Velt-salaet tegen de Herfst / omse des Winters te gebruiken.

Aert en Krachten. De Salaet is verkoelende en vocht-makende van aert / en slaep-verwekkende van krachten. Dodonæus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor een verhitte Maegh, en om de ontteken Gal te bedwingen: Hier toe wordt de Salaet rouw ofte gesoden zijnde nuttelijck gebruikt. Dioscorides.

Om te doen Slapen: Tot dien eynde wordt het zaet onder de Amandel-melken gedaen: ofte neemt het gesooten zaet / vermengt het met Vrouwen Sogh / en wit van een Ey / en bindt het op 't Dooz-hoofst; of neemt sap van Latouw met Olie van Roosen vermengt / en legt het met doeken hier in nat gemaect zijnde op 't Dooz-hoofst.

Voor ontvloeyinghe des Zaets: Hier tegen wordt het zaet alleen ofte met andere gheen- middelen vermengt / in-ghenomen. Galenus.

Suringh, in 't Latijn Acetosa,
Oxalidis.

Geslachten.

Van de Suringh worden twee soorten gebonden; te weten / gemeene en Roomse Suringh.

Gedaente. De gemeene Suringh heeft langhachtige spitse bladeren / die onder breechtachtigh en gelijk de Melde of Spina-

gie met twee afhanghsels ofte wtscechels versien zijn. De steel is dun / rondt / gestreept en roodachtigh. De bloemkens zijn bruyn-root / en 't zaet dieckantigh en bruyn. De wortel is geel en beselachtigh.

De Roomse Suringh heeft korte / breede / bleek-groene bladeren / maer de bloemen / 't zaet en de wortelen zijn de voorgeaende soorte gelijk.

Plaetse. De gemeene soorte van Suringh wordt in de Hoven en Velden overbloedigh gebonden / maer de Roomse Suringh alleen in de Hoven.

Tijdt. De Suringh bloeyt in de Maendt May.

Oeffeningh. De Suringh wordt door het zaet en 't scheuren der planten aengeteelt.

Aert en Krachten. De Suringh is koudt en droogh in den tweeden graedt / doch het zaet is koudt in den eersten en droogh in den tweeden graedt / openende / doosnijdende / het bloedt supberende en de berbinge der vochtigheden des Lichaems wederstaende van krachten. Brunfelsus, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor ontfekinghe van de Maegh, Lever en Gal, ende onnatige dorst in heete Koortsen: koocht drie handen vol Suringh in genoegsaem Garsien-water tot een pint / door gezegen zijnde doet'er by drie oncen Sproop van Suringh sap bereydt / en laet hier van diekwils drincken. Hier tegen kan oock nuttelijck het sap uit de Suringh gepast / ofte des selfs ghedistilleert water gebruikt werden. Dodonæus, Fuchsius, C. Durantus.

Voor ge swell en der Oogen: Leght Suringh bladeren enige tijdt onder de heete asche / en bintse op de Oogen. Ravelingius.

Voor Schurft heyt: Neemt sap van Suringh, van Duyve-kervel van elck een half mutsjen / en laet dit enige dagen achter een nuchteren in nemen. Joh. Stocker.

Voor 't Graveel: koocht de wortel van Suringh in Wijn / en laet'er af drincken. Ravelingius.

Patich

Patich, in 't Latijn Lapathum.

Geslachten.

VAn dit Gewas vindt men tamme Patich of Patientie, roode Patich of Draken-bloedt, Patich met ronde bladeren en Water-patich: van welke laetste soorte besiet 't in vijfde Deel van dese Herbarius.

Gedaente. De tamme of hof-Patientie heeft lange bzeedachtige bladeren / tusschen de welke een seer hooge / ronde / geknoopte / byzupne / holle steel / met diergelijke bladeren behangen / opschiet. De bloemkens die in groote menigte gelijk aen de Suringh te voorschijn komen zijn geelachtigh van berwe. Het zaet is kleyn / drie-kantigh / byzupn en leyt in dunne bleskens beslooten. De wortel is langh en van binnen geel.

De roode Patich of Draken-bloedt, in 't Latijn Lapathum sanguineum genaemt / heeft langhwerpige / spuse / doncker-groene bladeren / die met bloet-roode aderen doozloopen zijn. Andersins komt dit kruyt met de Patich over een / hoe wel het niet hoogh open schiet.

Patich met ronde bladeren, anders valsch Rhabarber van de Herbaristen / in 't Latijn Lapathum rotundifolium, of Pseudo-Rhabarbarum recentiorum ghenaemt / heeft groote rondachtige bladeren / gelijk die van de Pestilentie-wortel; in sijn andere deelen verschilt het weynigh met de Hof-patientie.

Plaetse. De twee eerste soorten worden in de Moes-hoven gesien: maer de laetste wort hier te Lande nergens als by de kruytbeminnaers in de hoven onderhouden.

Tijdt. Sy byengen haer bloemen in Juny en July voort.

Oeffeningh. De Hof-patientie, en die met ronde bladeren / wordt van zaet en t scheuren der planten vermenighvuldicht; maer de roode Patich komt van selfs in de hoven voort.

Aert en Krachten. De bladeren en wortel

telen van dese krupden zijn koudt en droogh van aert / en den Bupck beroerende van krachten. Het zaet heeft een sterckelijck t'samen-trekende kracht. Matthiolus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Om Kamer-ganck te verwecken: neemt de bladeren van Patientie ofte Draken-bloedt, ende ziedse onder andere Moes-krupden: sommige schrijven / dat van de wortel van de Patientie ofte van de Patich met ronde bladeren eens sooveel / als men van de Rhabarber pleeght te gebuycken / ingenomen zijnde / de Stoel-ganck verweckt. Dodonæus, Chabræus.

Voor Schurfsheyt: koocht de wortel van Patich in azijn / met de welke ghy de schurfsde plaetsen bestrijcken sult. Fuchsius.

Voor Geel-sucht: Bereydt een afziedsel van de wortel in Wijn / en laet 'er af dyncken. Dodonæus.

Voor de derdendaeghs Koorts: kineust de wortel van Patich, en weechtse drie ofte vier uren in witte Wijn / dooz-gedaen zijnde / geeft dese Wijn een uur voor het aenkomen van de Koorts in. Ravelingius.

Voor overtollighe Maendt-stonden der Vrouwen, en alderhande Buyck-loopen: neemt van het zaet van Patientie een viertendeel loots met gesaet water in. Galenus.

*Tamme Porceleyn, in 't Latijn**Portulaca.*

Ghedaeente.

De Porceleyn byengt voort ronde / dicke / vol-sappige byzupn-roode steelen / met gelijkvige bzeedachtige bladeren bewassen. De bloemkens zijn bleek-geel van berwe. Het zaet is kleyn en zwart. De wortel is dun en veselachtigh.

Plaetse. Dit kruyt wordt overbloedigh in de Moes-hoven gebonden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny.

Oeffeningh. Men zaeyt de Porceleyn in April in sabelachtige aerde / en sy komt daerna van het afgeballen zaet voort.

Aert en Krachten. De Porceleyn is koudt in

in den derden / en bocht in den tweeden graedt / (sommige houden se voor droogh in den selfden graedt /) ende t'samen-trekkende van krachten. P. Ægineta, C. Bauhinus.

Medicinael gebruyck. Voor overtollige Maent-stonden, roode Loop, Bloet-spouwen, pijn van de Nieren en Blaes: De Porceleyn wordt hier tegen nuttelijck gegeten / of des selfs sap / Syroop / ende gedistilleert water ingenomen. Dioscorides, Galenus, Matthiolus.

Voor de Wormen des Buycks: Neemt twee oncen van Porceleyn-sap in / en bindt het gestooten krupdt op de Nabel. Dioscorides.

Voor Bloet-pissen: Neemt sap van Porceleyn twee oncen / Gorn-tragant ofte van Arabien een half bierendeel loots / vermengt zijnde / laet het op een reys in nemen. C. Durantus.

Voor brandende Koortsen: Neemt Porceleyn-water een pint / Syroop van het sap bereydt drie oncen / vermengt dit te samen en laet hier van drincken: ende neemt het gestooten krupdt vermengt het met Garsien-meel tot een pap / en legt het op de Lendenen en Lever. Matthiolus.

Voor Hoof-pijn uyt hitte: Neemt sap van Porceleyn twee oncen / Azijn en Olie van Roosen van elck een once / doecken hier in nat gemaect zijnde / bindt se voor het Dooz-hoof / en op de slapen des Hoofs. Dioscorides.

Voor geswollen en sweerent Tandt-vlees: Wascht het Tandt-bleesch dickwils met sap van Porceleyn. Plinius.

Voor Flereijn: Leght 'er het gestooten krupdt met een wepnigh zout vermengt pap- of plaester-wijs op. Dioscorides.

Voor roode ontfteken Oogen: Stoot de bladeren van Porceleyn in een Mortier / doet 'er by Garsien-meel tot dat het als een pap worde / en legt het op de Oogen. Dioscorides.

Voor ontfekinge en sweeringe van de Lijf-moeder en Darmen: Hier tegen wordt

het sap met een klijsterie nuttelijck in de Lijf-moeder of Darmen gebraecht. Dioscorides.

Voor de Spruw: Laet de siccken dickwils van de Syroop van Porceleyn-sap bereydt sicken. Disp. August.

Aert-besien, in 't Latijn *Fraga*,

& *Fragaria*.

Gheslachten.

Dit Krupdt is in twee soorten: te weten / in ramme of vruchtbare, en wilde of onvruchtbare Aert-besien onderscheiden.

Gedaente. De ramme Aert-besien bespreyden sich wijt en zijt met seer dunne ranchstiens / die sich op sommige plaetsen door beselingen aen de aerde bevestigen. De bladeren groeyen altydt drie by een / van gedaente de bladeren van de Braem-besien eenighsins gelijck. De bloemkens die op besondere steelkens boortspruyten / zijn van binnen geel / en rondtom met vijf witte bladekens beset: na dese volgen eerst groene / ende daer na rijp geworden / roode of witte vruchten / die eygentlijck Aert-besien genaemt worden. De wortel is bruyen en veselachtigh.

De wilde Aert-besien zijn van gedaente de voorgaende soorte niet ongelijck / maer en brengen soodanige vruchten niet voort / maer in de selve plaetse dragense kleyn groenachtige besien / onlieffelijck van smaect.

Plaetse. De ramme soorte wordt ober al in de Hoben gebonden. De wilde soorte groeyt in sommige Provincien van Nederlandt in de Bosschen en op steenachtighe gronden.

Tijdt. Dit Krupdt is het geheele Jaer door groen / 't bloeyt in April, en de besien worden in Juny of wat vroeger rijp.

Oeffeningh. De Aert-besien worden door de uytspuyfels aengeteelt / en willen om het derde Jaer een boet van malkanderen verplant zijn. Hier van besiet verder in 't eerste en tweede Deel van 't Vermakelijck Landt-leven.

Aert en Krachten. De bladeren en wortelen

fr

telen

telen van dit Krupdt zijn matelijck koudt en dzoogh van aert / een wepnigh t'samen-treckende en den Aertjn afdrjvende van krachten. De rijpe besien ofte vruchten zijn koudt en vocht van aert. Dodonæus, Brunfelfus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande Buyck-loopen, overvloedige Maent-stonden, en witte Vloet der Vrouwen: Bereydt een afziedsel van de bladeren en wortelen met gestaelt water / en laet hier af dvincken. Dodonæus.

Voor de Geel-sucht: Bereydt een afziedsel van de bladeren en wortelen met Wijn / en laet hier van twee mael des daeghs een roemertje vol dvincken. Brunfelfus, Ravelingius.

Voor bedorven Tandt-vleesch, ontstekinge en sweeringe van de Keel: Wascht het Tandt-vleesch ofte gorgelt de Keel met water daer het Krupdt in gesoden is. Dodonæus, Matthiolus.

Voor een verhitte Maegh, Scheur-buyck, Mildt-sucht, en om de Gal te bedwingen: De vruchten ofte Aert-besien gegeten / zijn hier toe krachtigh. Matthiolus, C. Durantus, Brunfelfus.

Voor 't Graveel, en ontstekinge van de Lever en Longh: Neemt 's morgens nuchteren drie oncen water van de vruchten of Aert-besien ghedistilleert in. Dodonæus, Chabræus.

Voor Puyften, Placken en Sproeten van de Huydt: Waschte dickwils met het gedistilleert water van de vruchten / of bestrijktse met des selfs sap. C. Durantus, Ravelingius.

Voor duyfter Gesicht en schellen op de Oogen: Neemt een goet deel Aert-besien, leght daer van eerst een laegh onder in een koperen pot / stopt'er een handt vol of twee Zouts daer boven op / daer na doet'er wederom een laegh Aert-besien in / dit vervolgende tot dat de pot vol is / laet dit te samen eenige tijdt in Paerde-mist staen / tot dat de Aert-besien beginnen te rotten / eyndelijck distilleert hier vaneen water / het

welck ghj in de oogen dvincken sult. Joh. Stocker.

Mostaert, in 't Latijn Sinapi.

Geslachten.

Dit Krupdt is in een tamme en wilde soorte gescheppen. Van de tamme soorte hint men gemeene en witte Mostaert.

Gedaente. De gemeene tamme Mostaert brenghet voort ruppe bladeren / van maelsel die van de Rapen niet ongelijck. De steel is rondt / seer langh ofte hoogh / getackt en harpigh: aen de toppen van de welcken vier-bladige geelle bloemkens ordentelijck te voorschijn komen. Het rondt byzyn zaet lept in dunne rouwe hauwkens beslooten / en is scherp of bijtende van smaech. De wortel is langh / hardt en met sommige beselingen behangen.

Witte Mostaert is de voorgeaende soorte in alles ghelijck uytgenomen het zaet / het welck geel maer meest wit is.

De wilde Mostaert is de tamme mede seer gelijck van gedaente / maer en schiet soo hoogh niet op / oock is het zaet roodachtigh of zwartachtigh van verwe.

Plaetse. Tamme Mostaert wordt op sommige Velden / of in de Hoven gezaeyt. De wilde soorte groeyt van selfs overbloedigh langhs de Weyden op steen- of waterachtige gronden.

Tijdt. De Mostaert bloeyt in Juny, en in July of Augustus wordt het zaet rijp.

Aert en Krachten. Het Mostaert-zaet is warm en dzoogh in den vierden graedt / dooz snijdende / dun makende / na treckende en de huydt root makende van krachten. Het beboordert oock het verteeren der Spijsen. Galenus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Sproeten, witte Zeerigheyt en andere onsfuyverheyde des Aengesichts: Stoot het zaet kleyen met wat Azijns / en smeert het op de sproeten / placken ofte zeerigheyt van 't Aengesicht. Dioscorides, Dodonæus.

Voor de Slaep-sieckte, Heup-gichte en gewol-

geswollen Mildt: *Neemt* Mostaert-zaet en *Vijgen*, stootse te samen in een *Mortier* / en leghe plaester-wijs op het hael geschooren *Hoofst* / *Heupen* ofte linker zijde tot dat de plaetsen roodt worden. *Dioscorides*, *Plinius*.

Om de *Herzenen* te suyveren: *Het* Mostaert-zaet in de *Mondt* geknaut oft in de *Neus* geblasen / trecht veel tape slijmigheden uit het *hoofst*. *Dioscorides*.

Voor bedorven *Tant-vlees* en om de uytterende deelen des *Lichaems* te doen groeyen: *Distilleert* een water van het *Kruidt* met de bloemen / en wascht de *Mondt* daer mede / of leght het warm gemaect zijnde met doechen op de *Leden*. *C. Durantus*.

Voor droogen *Hoest* en *Engh* borstigheyt: *Siedt* Mostaert-zaet in soete *Wijn* / en laet hier van *dyncken*. *Matthiolus*.

Voor de *Huygh* en geswollen *Amandelen*: *Neemt* van het zaet een half loot / gesnijverde *Honingh* een half ounce / *Azijn* een mutsjen / vermenght dit te samen en gozgelt hier mede. *P. Bayrus*.

Voor 't *Graveel* en om de *Maendt-stonden* te verwecken: *Koocht* het zaet in *Wijn* / en geest hier van een roemertje vol in. *C. Bauhinus*.

Voor koude gebreken van de *Zenuwen*: *Bescrijftse* met *Olie* uit het zaet geparst. *Joh. Schroderus*.

Voor *Water-sucht*: *Neemt* Mostaert-zaet soo veel van noden is / stoot het kleyn met pisse van een jongh kindt / en bescrijft daer de *Wipck* mede. *Ravelingius*.

Voor langhduurende *Koortsen*: *Neemt* wit Mostaert-zaet een vierendeel loots / en geest het voort 't aenkomen van de *Koortz* met eenigh bequaem nat in. *Joh. Schroderus*.

Rakette, in 't *Latijn* *Eruca*.

Geslachten.

Van de *Rakette* vindt men de volgende mede soorten; tamme, wilde, vreemde en *Zee-Rakette*.

Gedaente. De tamme *Rakette* heeft ronde steelen / anderhalven voet hoogh opschiende. De doncker-groene bladeren zijn langh en aen beyde zijden diep gesneden. De bloemkens / die langhs het opperste der steelen voort komen / zijn geelachtigh en van vier bladenkens gemaect. Het zaet lept in langhwerpige klepne hauwkens beslooten. De wortel is wit en langh.

De wilde *Rakette* is in alles veel klepnder als de voorgeende soorte.

De vreemde *Rakette*, in 't *Latijn* *Eruca peregrina Italica*, vel *Cantabrica*, *Refeda Plinii recentiorum* genaemt / brenghet steelen voort die omtrent drie voeten hoogh zijn. De bladeren zijn die van de wilde *Rakette* niet ongelijck / maer witachtigh of grauwt. De bloemkens gelijcken die van de *Olijfboom*, en groeyen rondtom en langhs de steelkens trog-wijs op een geboeght; de welke van kelachtige zaet-huyshkens / de gedaente van een open kroesken uit beelende / gevolght worden. Het zaet is kleyn en bruyn / en de wortel dun / langh en witachtigh.

De *Zee-Rakette* heeft ronde steelen / met gelijbige / diep gesneden / witachtige bladeren / die van het *Kruys-kruyt* eenighzins ghelijck betwassen. De bloemkens zijn de *Rapen* of *Kool* bloemen niet ongelijck / maer purper-roodt van berwe / en worden van korte dicke hauwkens / peder twee voersachtige zaden in sich besluypende / gevolght. De wortel is dun en langh.

Plaetse. De tamme, vreemde, en *Zee-Rakette* worden hier te *Lande* in de *Hoven* gheoeffent en onderhouden. De wilde *Rakette* wordt langhs de wegen op ongeboode steenachtige gronden gebonden.

Tijdt. De *Rakette* bloeyt in *Juny* en *July*. *Oeffeningh*. Men zaeyt de *Rakette* vroeg in 't voorjaer / wantse wel tegen de koude magh.

Aert en *Krachten*. De *Rakette* is warm en droogh in den *derden* graedt / dooz snijvende / dun makende / openende ende de Maegh versterkende van *krachten*. *Allen*

de Zee-Rakette heeft door zijn ziltigheyt een beroerende en den Supck weeck makende kracht. Brunfelsus, Matthiolus, Ravelingius.

Medicinael gebruyck. Om de lust tot byslapen te vermeerderen: Hier toe dient de Rakette onder de Spijse gegeten. Dioscorides, P. Aegineta, Plinius.

Om de Urijn af te drijven en de Wormen des Buycks te dooden: Neemt zaet van Rakette en geeft het met eenigh nat in: onder tusschen legt het gestooten krupdt op de Schamelheyt ofte op de navel des Supcks. Dodonaeus, Fuchsius.

Voor Hoeft der jonge Kinderen: Bekeedt een afziedsel van Rakette, maect het soet met Supcker / en laet hier van dickwils twee lepelen vol in nemen. Ravelingius.

Om de gebroken beenderen uyt te trekken: Koocht de wortel van Rakette in water / stootse kleyn en leghtse daer op. Brunfelsus.

Dragon, in 't Latijn *Dracunculus*

bortensis. Draco herba.

Gedaente.

Dit krupdt brenghet voort dunne / ronde / harde steelen / die een weynigh gehoekt en met lange smalle doncker-groene bladeren bewassen zijn. De bloemkens zijn seer kleyn en geel. De wortel is langh / en met beselingen langhs het opperste der Aerden verspreydt.

Plaetse. Het wordt hier te Lande overbloedigh in de Moes-hoven onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in July.

Oeffeningh. De Dragon wordt door het seijenen der wortelen in Maert ofte April voort geplant / maer moet des winters gedeckt worden.

Aert en Krachten. De Dragon is warm in den derden en droogh in den eersten graet / openende / door snijdende / en verterende van krachten. Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Pest en besmettelijcke Siekten: Neemt van het ghe-

distilleert water van Dragon drie oncen in / en bevoordert het zweeten: oock kan men hier tegen den Rijn daer Dragon op gestaen heeft / gebruycken. Lobel.

Voor Tandt-pijn en geswollen Tandvlees: Koocht Dragon in Wijn / en houdt dese Wijn in de Mondt / of spoelt'er de Mondt mede. Ravelingius.

Hof-kersse, in 't Latijn *Nastur-*

cium hortense.

Gedaente.

De Hof-kersse is over al gemeen en bekent ghenoech / en heeft kleyn gesneide bladeren en ronde steelen. De bloemkens zijn wit / en het zaet roodachtigh. Behalven dese wordt noch een andere soort in de Hoben gesien / alleen in de byete van de bladeren van de voorgaende verschillende.

Plaetse. Dit krupdt wordt in de Moes-hoven gezaeyt en onderhouden.

Tijdt. Het bloeyt in Juny, wanneer het voergh gezaeyt is.

Oeffeningh. Het wordt het geheele Jaer door / behalven in de Winter bequameelijck gezaeyt / en spruyt haest voort.

Aert en Krachten. De Hof-kersse is seer warm en droogh van aert / openende / durt makende en afvagende van krachten. Het zaet is heet en droogh in den vierden graet / ende van buypen gebruyckt / maect het de huyt roodt / en treckt blaerheng / soo dat het in aert en krachten met het Mostaertzaet over een komt. Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel, Steen, Scheur-buyck en verstoptheyt van de Lever en Mildt: Tegen dese gezeiken wordt de jonge Hof-kersse alleen of met andere Moes-krupden vermengt / gegeten. Brunfelsus.

Voor Hoeft en Engborstigheyt: Neemt groene Hof-kersse twee handen vol / ziedse op in een pint goede Mee / en laet hier van 's morgens en 's avonts een roemertje vol in nemen: of geeft een vierendeel loots van het

het zaedt met Hoender-sap te gebruyken. Joh. Stocker, Dodonæus.

Voor de Wormen: Neemt sap van Hofkerffe, Wijn van elcks twee oncen / en geeft het op een reys in; voor de kinderen laet het vierde part in nemen. Ravelingius.

Voor een gheswollen Mildt, verstopte Maent-stonden, en om de Na-geboorten af te drijven: Neemt zaet van Hofkerffe een vierendeel loots / en geeft het met Wijn in. Dioscorides.

Voor die sich van binnen beseert hebben, en om het geronnen Bloedt te doen scheiden: Neemt een vierendeel loots van het zaet / en laet het met Jopen-bier in nemen. Dodonæus.

Om de Kinder-pockjens uyt te drijven: Geeft het zaet met eenigh bequaem nat in / want het doet zweeten. Joh. Schroderus, Dodonæus.

Konkommeren, in 't Latijn Cucumer.

Gedaente.

De Konkommeren verkrijgen lange / ranchachtige / rondwre steelen / die langhs de aerde verspreyt leggen / en met rondwre bladeren / die van de Bryonie of Wijngaert eenighsins van gedaente gelijk / maer veel grooter / bewassen zijn. Aende oorsprongh der bladeren spruyten dunne klauwierkens en geele Helie-wijse bloemen. De vruchten of Konkommeren zijn hier te Lande genoegh bekend. Dese zijn eerst groen of wyt / en rijp geworden / geel van verwe / langhwerpig / plat / witachtigh zaet in sich besluttende.

Plaetse. De Konkommeren worden in de Moeg-hoven gezaet en onderhouden.

Tijdt. Dit kruydt bloeyt in Juny en July.

Oeffeningh. De Konkommers worden door zaet aengeteelt: de verdere oefeningh besiet in 't Vermakelijck Landt-leven.

Aert en Krachten. De Vruchten of Konkommers zijn koudt en vocht in den tweeden graedt / en is een ongesonde en

Koozts-achtige spijs. P. Ægineta, Dodonæus, Lobel.

Het zaet wordt onder de vier groote honden zaden gerekent / en is verhoefende in den eersten graedt / openende / afvagende / en den Urin drijvende van krachten. Galenus, Brunfelsus, Matthiolus, Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor een drooge en swarte Tongh in heete siekten: Neemt een geschildte Konkommer, snijft in dunne schijfkens / doetse in schoon water / en leghtse daer na op de Tongh. C. Durantus.

Voor een gequetste of verfworen Blaes, en om de Urin af te drijven: Neemt gepelt Konkommer-zaet een vierendeel loots / en geeft het met Doete-melch ofte Wijn in. Ravelingius.

Voor 't Graveel, Zijde-pijn, Teeringh, Hoest, en brandende Koortsen: Neemt Konkommer-zaet een once / gepelde Garst gekoocht tot datse gespleten is / twee oncen / wit Heul-zaet een loot / stoot dit te samen in een steene Moztier / en trecht 'er met een pint Garsten-water een melch-achtigh sap uyt / doet 'er by witte Supcker soo veel van nooden is / en laet hier dickwils een roermertje vol van in nemen.

Meloenen, in 't Latijn Melo.

Gedaente.

De Meloenen zijn de Konkommers van steelen en bladeren eenighsins gelijk / behalven dat de bladeren kleynder / ronder / en niet soo gehoeckt zijn. De bloemen zijn geel. De vruchten of Meloenen zijn gemeenlijck van bukten groen / het vleesch verstorven geel / en het binnenste mergh geheel geel en sijmerigh. Oock zijnder die van bukten en van binnen geheel wit zijn / en daerom witte Meloenen genaemt. Het zaet is dat van de Konkommers gelijk. In dese vruchten bespeurtmen eenige onderschept / want sommige zijn langhwerpig / en sommige ronder en kleynder. Onder dese vindtmien oock sommige die na Muscus riecken / en daerom Muscadel Meloenen ghe-naemt worden.

Art 3

Plaetse.

Plaetse. De Meloenen worden van sommige Liefhebbers naerstelijck in de Hoben onderhouden.

Tijdt. De Meloenen worden in Augustus of September rijp.

Oeffeningh. Het aentreen van de Meloenen vereyscht groote naerstigheyt en arbeyt / waer van besse in 't eerste en tweede Deel van het Vermakelijck Landt-leven.

Aert en Krachten. De Meloenen zijn houdt in den eersten / en bocht in den derden graet / seer dienstigh voor een heete Maegh, maer schadelijck voor die niet Kolijck, Scheur-buyck of Milt-sucht gequest zijn.

Het zaet is van aert en krachten het Konkommer zaedt gelijck / en wordt mede onder de vier groote koude zaden gerekent. Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor Hooft-pijn uyt hitte: Neemt schijven van Meloenen gesneden / en bindtse voor het Voor-hooft.

Voor Placken des Aengesichts: Neemt 't sap en zaedt van Meloenen, vermengt met Boonen-meel, maect 'er hoechtigkens van / die ghy in de Son sult laten droogen / daer na vermengtse met Wijn / en bestrijckt 'er de placken mede. Dioscorides.

Voor Schurftheydt en quade Zeeren van 't Hooft: Neemt poeper van de gedrooghde wortelen / menght het onder Honingh / en besmeert 'er het Hooft mede. Dioscorides.

Om te doen Braecken: Neemt een vierde deel loots van de gedrooghde wortel / en geeft het met Wee in. Dioscorides.

Voor 't Graveel, verhitte Lever, en inwendige Brandt: Distilleert een water van de rijpe Meloenen, en laet hier van vier oncen t'sessens geyupcken. Uytwendigh gebruyckt het sap met Azijn vermengt / en legt het met doechen op. C. Durantus.

Pompoenen, in 't Latijn Pepo.

Gedaente.

De Pompoenen verkrijgen lange / ronde / roudwe / ranchachtige steelen / met klautwierkens beset / en met groote / breedte /

routwe / diep gesneden / en rondtom de kantten gekerfde bladeren betwassen. De bloemen zijn goutgeel / en boven in vijf deelen gescheppen. De vruchten of Pompoenen zijn langhwerpigh / rondt / of plat van maeksel. Het zaet is het Konkommer zaet wel gelijck maer grooter.

Plaetse. Hier te Lande worden se in de Moes-hoben gezaept.

Tijdt. De Pompoenen worden tegen de Herfst rijp.

Oeffeningh. Men zaeytse in het laetste van April, ofte in 't begin van May, en het zaedt wordt met het scherpfste eynde in de aerde gesteecken.

Aert en Krachten. De Pompoenen zijn houdt en bocht van aert / en komen in krachten met de Meloenen eenighswys over een. Dodonæus.

Kauwoerden, in 't Latijn Cucurbita.

Gedaente.

De Kauwoerde is van steelen / klautwierkens / en bladeren de Konkommers gelijck / doch de bladeren zijn veel ronder / en seer diep niet gesneden. De bloemen zijn wit. De vruchten of Kauwoerden zijn sommige buychigh met een lange hals; sommige met een korte hals en peer-wijs; sommige langh en dun. Alle dese vruchten zijn eerst van buyten groen / daer na geelachtigh / en het binnenste vleesch wit. Het zaet is langh / bzeedt / en by na vierkant.

Plaetse. De Kauwoerden worden hier te Lande in de Hoben geoeffent.

Tijdt. De vruchten worden niet voor de Herfst rijp.

Oeffeningh. Het zaedt wordt in de Lente by staecken of pieelen geplant.

Aert en Krachten. Het binnenste vleesch van de Kauwoerden is houdt en bochtigh in den tweeden graet. Het zaedt wordt mede onder de vier groote koude zaden gerekent. In verdere krachten verschillense wepnigh van de Konkommers, Meloenen, en Pompoenen: alleen de bladeren van buyten op de

de Wortelen der Vrouwen gelept / verdoogen het sogh. Dodonæus, Matthiolus.

Citrullen, in 't Latijn *Citrullus*,

Anguria.

Ghedaeente.

Dat Gewas is van steelen / klantwierkens / en bladeren / die van Pompoenen eenighsins gelijck / maer de bladeren zijn dieper ghesneeden. De bloemen zijn goud-geel van verwe. De vruchten zijn van gedaente een groote Meloen, en van smaech de Pompoenen gelijck. Het plat en breedachtigh zaet heeft een harde zwarte schelle.

Plaetse. Het wordt hier te Lande somtijts in de Hoven gebonden / maer kan om de houde des Luchts alhier qualijck aerden.

Tijdt. De vruchten worden met de Pompoenen rijp.

Oeffeningh. Het wordt door zaet aengeteelt.

Aert en Krachten. Het binnenste bleefsch van Citrullen is van aert en krachten de Pompoenen niet ongelijck. Het zaet wordt mede onder de vier groote houde zaden gerekent. De verdere krachten verschillen niets van de Konkommers, Meloenen, Pompoenen en Kauwoerden. Dodonæus, Lobel.

Rapen, in 't Latijn *Rapa*.

Geslachten.

De Rapen zijn in tamme en wilde onderscheyden : van de tamme vindt men twee mede soorten / onse ghemeene ende Steck-rapen ; welcke laetste in 't Latijn *Napus* en *Bunias* genoemt worden.

Gedaente. De tamme gemeene Rapen brengen voort langhwerpig / breedachtig / rouwe bladeren / die aen beyde zijden diep gesneden zijn. Aen het opperste der steelen wassen klepne geel bloemkens / die van langhwerpig dunne hantkens / met klepyn brynn zaet gevult / gevolgt worden. De wortelen / die gemeenelijck Rapen genoemt

worden / zijn plat-rondt of langhwerpig. De plat-ronde Rapen zijn wit / en sommig van de langhwerpig goudt-geel van verwe.

De wilde Rapen verschillen weynigh van de tamme, alleen zijn de bladeren meerder in getal / ruyger en gekronckelder / en de wortelen worden niet dick / maer blijven klep en dun.

De Steck-rapen zijn van steelen / bladeren / bloemen / hantkens en zaet onse gemeene Rapen met langhwerpig wortelen gelijck / soo dat Galenus en P. Aegineta onder de selve geen onderschept aengemerckt hebben : nochtan zijn de bladeren zoo rouw niet / de wortelen dunder en soeter van smaech.

Plaetse. De tamme Rapen worden in de Moes-hoven gezaept / en de wilde op de Velden / om het zaet / waer upt men Olie pers / daer van te vergaderen.

Tijdt. De tamme Rapen worden in November upt de Aerde genomen / om de selve de geheele winter door goet te behouden.

Oeffeningh. De vroege Rapen worden in February gezaept / d'andere in April of May.

Aert en Krachten. De Rapen zijn warm in den tweeden en vochtigh in den eersten graedt : maer het zaet is warm en droogh van aert / openende / afbagende en verterende van krachten. Avicenna, Galenus.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel en om de Urijn te verwecken : neemt de jonge uptspruetselen van Rapen, ziedtse in w / en laetse tot spijs ghebruycken. Dodonæus.

Voor Hoesst en Heesigheyt : neemt het afziedsel van Rapen of te het sap upt de gekoockte Rapen gedrukt / maecht het soet met Supcher / en laet hier van des abonts een roemertje vol in nemen. Dodonæus.

Voor Kack-hielen : stooft de voeten in het water daer Rapen in gesoden zijn : of leght'er een gebaden of gesoden Raep op : oock kan men een Raep upthollen / en de selve wederomullen met Olie van Roosen, leghtse

leghtse onder de heete asche te baden / ende bestrijkt met dese Olie de kack-hielen. Dioscorides.

Voor een gefwollen en seere Keel: Neemt de vochtigheyt die uyt de gekookte Rapen gedrukt is / en gozelt daer mede.

Voor Wormen der Kinderen: Geeft haer een weynigh Raep-olie in. Dodonæus.

Voor Kinder Pockjens ende Maselen: Neemt een half bierendeel loots van het zaed / en geeft het met eenigh bequaem nat in. Brunfelsius, Matthiolus.

Radijs, in 't Latijn Raphanus.

Gedaente.

DE Radijs heeft bladeren gelijck de Rapen, maer grooter. De steel is rondt en getackt / dragende licht paerffe of verskopben purpere bloemkens / van gedaente die van de Rapen niet ongelijck: na dese volgen ronde / dicke / en voor spitse zaet-hauw-
kens / peder twee of drie rosachtige zaden in sich besluptende; de wortel is langh / van bukten onder wit / en na boven rosachtigh van berwe / somtijts oock geheel bypn of zwartachtigh.

Plaetse. De Radijsen worden oberbloedigh hier te Lande in de Moes-hoven gezaept en onderhouden.

Tijdt. De Radijsen in de Maert gezaept zijnde / bloeyen in May of Juny.

Oeffeningh. De Radijsen worden in Maert, en daer na de geheele Somer door gezaept.

Aert en Krachten. De Radijsen zijn warm in den derden / en droogh in den tweeden graet / openende / dunmakende / afbagede / en den Urin afdijvende van krachten. Galenus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor 't Graveel en de Steen: Laet van het afziedsel / daer Radijs in gekookt is / des morgens nuchteren dincchen: of schjaept de buktenste schozse van de Radijs, wepeltse eenige tijdt in Wijn / en geeft hier van 's morgens en des abonts een roemertje vol te gebruycken:

of neemt twee oncen sap uyt de Radijsen geperst / vermengt het met Malbesep / en geeft het op een rep in. Plinius, C. Durantus.

Voor taye Huymen van de Borst en verouderde Hoest: Bereydt een afziedsel van Radijs met water / maecthet het soet met Supcher / en laet hier van dincchen. Dioscorides.

Voor Water-sucht, Verstoptheyt van de Lever, Mildt en Lijf-moeder: Hier toe is dienstigh het gebruyck van de wortelen / of geeft een bierendeel loots van het zaet met eenigh nat in. Dioscorides, Plinius.

Om te doen Braken. Neemt de schozse van Radijs met Honingh-azijn in. Dioscorides.

Voor de Pest: Koocht het zaed in Wijn / en gebruykt hier 's morgens nuchteren van. Ravelingius.

Voor Vlacken in 't Aengesicht: Bestrijktse met het sap uyt de Radijsen geperst. Fuchsius.

Peper-wortelen, in 't Latijn Raphanus Silvestris & Rusticanus Armoracia.

Gedaente.

Dit Gewas heeft groote / breede / lange / gekerfde bladeren / tusschen de welke somtijts een dunne steel voort spuyt / de welke aen de toppen met klepne vierbladige witte bloemkens / en daer na met klepne zaet-hauw-
kens berciert zijn. De wortel is langh / dick / wit van berwe en scherp van smaeck.

Plaetse. Het wordt hier te Lande in de Moes-hoven gebonden.

Tijdt. De bloemen komen in April of May, maer seer seldom / te voorschijn / so dat sommige gemeent hebben / dat dit gewas geen bloemen noch zaed en draecht.

Oeffeningh. Het wordt door sincken van de wortel aen geteelt / en in de Herfst of Dooz-jaer voort geplant / ende begeert op een vochte plaetse geset te zijn.

Aert en Krachten. De Peper-wortel is warm en droogh by na in den derden graet / en

en komt in krachten met de Radijs ober een/
doch is stercker in werckinge als de selve.
Brunfelsius, Matthiolus, Fuchsius.

Medicinael gebruyck. Voor Scheur-buyck:
Hier tegen wordt de wortel als een besonder
genees-middel by de spijs gegeten: of neemt
kleyn gesneden of geraften Peper-wortel
twee oncen / koocht het in anderhalven
pint soete Melck / tot dat een derden deel
versoden is / en laet hier van drincken.
Lobel.

Voor Water-sucht, Graveel en verstop-
heyt van 't Ingewant: Wepcht de kleyn ge-
sneden wortel in Wijn / en laet van de selve
's morgens nuchteren een roemertje vol in
nemen. Lobel.

Voor langhdurende Koortsen: Neemt
een gestooten wortel met een wepnigh zout
vermenght / bindt het op de pols of op de
nabel van de buyck / laet het soo langh daer
op leggen / tot dat het daer onder begint te
jeucken. Joh. Schröderus.

Geele Peen, in 't Latijn *Pastinaca*
tenuifolia sativa lutea.

Gedaente.

Dit Gewas brenghet voort een ronde
holle en rupghachtige steel. De dun ge-
snede bladeren staen aen haer middel-steel-
kens wijdt uyt gespreydt. De toppen van
de steel zijn met witte bloemkens / krans-
wijs by een vergadert / verciert. Het zaet
is rupgh. De wortel is langh / dick en geel
van verwe.

Plaetse. De geele Peen worden in Moes-
hoben aengeteelt.

Tijdt. Dese Peen bloeyen het tweede
Jaer na datse ghezaeyt zijn / in Juny en
July.

Oeffeningh. De geele Peen, die men
bzoegh begeert te hebben / worden in 't be-
gin van Maert gezaeyt / maer die men des
Winters wil ghebruycken / zaeyt men in
May.

Aert en Krachten. De geele Peen zijn
middel-matigh warm en vocht van aert;

sy worden in Spijs maer tot geen Medicij-
ne gebruyckt.

Witte Peen, in 't Latijn *Pastinaca*
latifolia sativa.

Gedaente.

De witte Peen of Pastinaken hebben veel
langhwerpig / breedachtige en ront-
om de kanten saegh-wijs ghekerf de blade-
ren / aen middel-steelkens gehecht. De
steel schiet hoogh op / zijnde gestreept en ge-
knoopt: op wiens toppen geele klepne
bloemkens / krans- of kroons-wijs by een
geboeght / te voorschijn komen. Het zaet
is plat / rondachtigh / grooter als dat van
Dille. De witte wortel is dick en langh.

Plaetse. De Pastinaken worden in de
Moeshoben onderhouden.

Tijdt. Sy dragen haer bloemen met de
geeke Peen.

Oeffeningh. Sy worden oock gelijk de
geeke Peen gezaeyt en aengeteelt.

Aert en Krachten. De wortelen van de
Pastinaken zijn matelijck warm / en eer
dzoogh dan vocht van aert: maer het zaet
is warm en dzoogh in den tweeden graedt/
den Vrijn zijvende en de Winden schepden-
de van krachten. Dodonæus.

Medicinael gebruyck. Voor Buyck-pijn,
Graveel, Zijde-pijn, de Hick, opgestopte
Maendt-stonden en opstijginge van de Lijf-
moeder: Neemt een vierendeel loots van
het zaet / sijn gestooten zijnde / geeft het
met warme Wijn in. Fuchsius, C. Durantus,
Camerarius, Brunfelsius.

Snycker-wortelen, in 't Latijn *Sis-*
sarum.

Gedaente.

Dit Gewas verkrijght langhwerpig/
breedachtige / voor spitse groene bla-
deren / die aen de kanten gheschaert / en
altijdt vijf of seiven aen een middel steelken
gehecht zijn. De steel schiet omtrent ander-
halven voet hoogh op / wiens toppen met
krans-

S f

krans-

kranskens van witte bloemkens / die van breechtachtigh zaet gevolght worden / beladen zijn. De wortelen zijn wit / omtrent een vinger dick / en veel by een voorszpruypende.

Plaetse. De Suycker-wortelen worden in sommige Moes-hoven gebonden.

Tijdt. Wanneer de wortelen sonder verplanten staen blijven / soo komen de bloemen in July en Augustus te voorschijn.

Oeffeningh. De Suycker-wortelen worden van zaet / en door de klepne wortelkens die men in de Maert of April verplant aengeteelt.

Aert en Krachten. De Suycker-wortelen zijn matelijck warm en vocht van aert / foet van smaect / geven goet voedsel / en drijven den Heijn af. Het zaet is door-dringende en verdelende van krachten. Dodonæus, Galenus.

Medicinael gebruyck. Om de Natuure te verstercken: Hier toe werden de wortelen bequaemelijck gegeten. Dodonæus.

Voor de Buyck-loop: Neemt het sap van dit geheel Gewas / menght het onder Sypenten-melck / en laet hier van dymcken. Dioscorides.

Voor de Hick, en Buyck-pijn: Neemt een vierendeel lootz van het zaet / en laet het met eenigh bequaem nat in nemen. Galenus.

Ajuyn, in 't Latijn Cēpa.

Gedaente.

DE Ajuyn brengh voorsz lange smalle bladeren / die van binnen hol zijn / en tusschen de welcke een ronde holle steel / aen't onderste dicker als boven opschiet. Dese steel draeght op sijn top een rondt bolleken / met een dun blesken bekleedt / uyt het welcke veel witte sier-wijse / en hol-wijs in 't ronden by een vergaderde bloemkens te voorschijn komen: na de bloemkens volgen drie-kantige zwarte zaden / in witachtige vellekens beslooten. De wortel is van veel sehsferingen t'samen geset / plat of langh-werpigh rondt van maectsel / van bin-

nen wit / en van bupten rosch of wit van verwe.

Plaetse. De Ajuyn wordt hier te Lande overbloedigh in de Moes-hoven onderhouden.

Tijdt. De Ajuynen in de Lente in de aerde gesteken / brengen haer bloemen in July voorsz / en leveren rijp zaet in Augustus.

Oeffeningh. Ajuyn wordt in Maert of April gezaeyt.

Aert en Krachten. De Ajuyn is warm en droogh tot in den vierden graedt / nochtans niet soo heet als de Looek, openende / dun makende / door-snijdende / en afvagende van krachten. Galenus, Dodonæus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Om de Speen-aderen of Anbeyen te openen: Neemt sap van Ajuyn, maect katoen hier in nat / en steekt het in 't Fondament. Dioscorides, Galenus.

Om den Urijn af te drijven, de Winden te doen scheiden, en de Maent-stonden te verwecken: Hier toe wordt de gekoochte Ajuyn nuttelijck gegeten. Dioscorides, Dodonæus.

Voor Pest: Neemt het herte uyt den Ajuyn, en vult de holligheyt wederom met Theriacel of Methridaet, met Citroen-sap vermenght / stopt het gat wederom toe / en bzaedt den Ajuyn onder de heete asche: daer na parst'er het sap uyt / en geeft het den geene / die met de Pest besmet is / op een reys in. Hier op moet het sweeten bebozert worden. Het geene dat in de doeck over gebleven is / kan men nuttelijck van bupten op de Bupl of Pest-kool leggen. Ravelingius.

Voor Na-ween der Kraem-vrouwen: Kookt de Ajuyn in Wijn / daer na stootse en fruptse in Boom-olie / en leght het pap- of plaester-wijs onder de Navel. C. Durantus, Brunfellus.

Voor beten van dulle Honden: Neemt Ajuyn, Wijnruyt, Honingh en Zout soo veel van nooden is / stoot het te samen klep / en leght het op. Dodonæus.

Voor placken of schellen van de Oogen,

en

en duyfter Gesicht: Neemt sap van Ajuyñ met Honingh vermenght / en druppelt het in de Oogen. Dioscorides.

Om de Hersenen van overtollige vochtigheden te suyveren: Neemt het sap van Ajuyñ, en haelt het in de Neus-gaten op. Dodonæus.

Voor 't bloeden uyt de Neus: Neemt het sap met Azijn vermenght / doet het in de Neus-gaten. Ravelingius.

Voor etterende Ooren: Druppelt 'er het sap luttel in. Dioscorides.

Voor Dooftheyt, en tuyten der Ooren: Neemt een uptgehoide Ajuyñ, vultse wederom met gestooten Comijn-zaet, bzadse onder de heete asche / drucht 'er het sap upt / en druppelt het selve in de Ooren. Ravelingius.

Voor Verbrantheyt, Blaren aen de Voeten, Kack-hielen, en daer 't Vel afgewreven is: Neemt Ajuyñ-sap met Hoender-bet gemenght en bestrijckt het daer mede. Dioscorides.

Voor Wratten: Bestrijckse dickwyls met Ajuyñ-sap daer zout onder vermenght is. Fuchsius.

Voor het uytvallen van 't Hayr, en om 't selve te doen groeyen: Bestrijckt de plaetse met sap uyt den Ajuyñ gepreest. Galenus.

Looch, in 't Latijn *Allium*.

Gedaente.

Looch heeft lange ajuyñachtige groene bladeren / tusschen de welke een ronde lange holle steel op schiet / met paers-achtige bloemen / en zaet gelijk de Ajuyñ beladen. De wortel is van veel witte klusters t'samen geset / met dunne uyt den witten bleekke roschachtige vellekens bekleedt / en onder met dunne beselingen behangen.

Plaetse. De Looch wordt in de Moeshoven aengeteelt.

Tijdt. De Looch draeght selde bloemen en zaet.

Oeffeningh. Men plant de Looch van zijn klusters in Maert een halven voet van

malikanderen geset / en begeeren een klep-achtige grondt.

Aert en Krachten. De Looch is heet en droogh in den vierden graedt / sterck van reuck / en scherp van smaect / openende / door-snydende / verteerende / en de besmettinge of het vergift wederstaende van krachten / en is stercker in werckinge als de Ajuyñ. Galenus, Brunfelsus, Matthiolus.

Medicinael gebruyck. Voor alderhande koudt Vergift: Hier tegen wordt de Looch in spijs gegeten / of in Wijn gesooden / en daer van gedroncken. Dodonæus.

Voor de Wormen der jonge Kinderen: Ziedt de Looch in Soete-melck / en laet haer hier van drincken: ondertusschen stoot Looch met versche Boter / en bestrijckt 'er de holck van 't herte mede. Dodonæus, Matthiolus.

Voor quaet Zeer van 't Hoofd: Vermengt het sap met Honingh / en bestrijckt 'er het Hoofd mede. Dioscorides.

Voor swaren Hoest: Neemt het sap met Verckens-reusel vermenght / en bestrijckt 'er de Palm van de Voeten / en de Pols-aderen mede. Brunfelsus, Fuchsius.

Voor de Pest: Neemt een bolleken Looch, Wijnruyt, stinckende Gouwe, van elck's tien bladeren / stoot het te samen in een Mortier / doet 'er by witte Wijn en een weynigh Brandewijn / drucht het sap hier upt / en geeft het in. Ravelingius.

Voor Tandt-pijn: Zied Looch in Azijn / en houdt het in de Mondt: sommige nemen de Looch, bzadse onder de asche / en leggense warm aen de pijnelijke Tandt.

Chalotten.

Gedaente.

De Chalotten brengen voort smalle ajuyñachtige bladeren / maer geen steel / bloemen / noch zaet. De wortelen zijn bol- of ajuyñachtigh / van buyten met roschachtige vellekens bekleedt / en van binnen wit.

Plaetse. Dit ajuyñachtigh Gewas wordt hier te Lande in de Hoven onderhouden.

§ f 2

Tijdt.

Tijdt. Het draeght geen bloemen noch zaet.

Oeffeningh. Het wordt door sijn kleyne klisteraengeteelt / en begeert in een kleyachte grondt geplant te zijn.

Aert en Krachten. De Chalotten komen in aert en krachten met de Ajuyn en Looch over een / maer en zijn soo heet niet gelijk de Looch, en wanneer se gegeten zijn / laten se soo stercken reuck van de aessen niet na.

Parrey, in 't Latijn Porrum.

Gedaente.

De Parey heeft bladeren en bloemen die van de Ajuyn eenighsins gelijk / maer het zaet is graenw van berwe. De wortel is wit / dun en langhwerpig.

Plaetse. De Parey wordt veel in de Moeshoven onderhouden.

Tijdt. De Parey draeght sijn zaet in 't tweede Jaer / na dat het gezaeyt is.

Oeffeningh. Men zaeyt de Parey in April op een vette en wel bereyde grondt.

Aert en Krachten. De Parey verschilt in aert en krachten wepnigh van de Ajuyn.

Bies-loock, in 't Latijn Porrum

junceum.

Gedaente.

It Gewas verrijght veel dunne / ronde / holle / biesachtige bladeren / tusschen de welke / wanneer se niet afgesneden worden / korte ronde steekens voort spruyten / die op haer top veel purpere bloemkens / gelijk die van de Ajuyn by een gebraght / voort brengen. De wortelen zijn kleyne ajunachtige bolleken / de welke onder veel beselingen upt werpen.

Plaetse. Het wordt hier te Lande veel in de Moeshoven gebonden.

Tijdt. Het draeght sijn bloemen in May en

Juny, een jaer na dat het geplant is geweest.

Oeffeningh. De Bies-loock wordt in Maert van een gescheurt en verplant.

Aert en Krachten. De Bies-loock is van aert en krachten de Parey en Ajuyn seer gelijk.

Aspergiens, in 't Latijn Asparagus.

Gedaente.

De Aspergiens brengen eerst voort lange / ronde en dicke scheuten / die gemeenlijk aspergiens genaemt worden / dese daer na opschietende / veranderen in een hooge getackte steel / met veel dun gesnippelde bladeren / gelijk die van de Dille, betwassen. De bloemkens zijn geel : na dese volgen ronde besien / eerst groen en daer na roodt van berwe / ende bruyne zaden in sich besluitende.

Plaetse. De Aspergiens worden overbloedigh in de Hoven geoeffent.

Tijdt. De eerste scheuten vertoonen sich in April : de besien worden in Augustus rijp.

Oeffeningh. De maniere om de Aspergiens aen te teelen en te onderhouden / besien in het eerste en tweede Deel van 't Vermaekelijk Landt-leven.

Aert en Krachten. De Aspergiens zijn matelijck warm en droogh van aert / ander houdense voer warm en vochtigh / openende / afvagende en den Urin drijvende van krachten. De wortelen worden onder de 5 openende wortelen gerekent. Het zaet is warm en droogh in den tweeden graet. Brunfelsus, Mathiolus, C. Durantus.

Medicinael gebruyck. Voor verstoptheyt van Lever, Mildt, Nieren en Longe, Geel-sucht, Graveel en Steen : Tegens dese gebreken worden de Aspergiens nuttelijck in Spijse gegeten / of des selfs afziedsel gedroncken. Dioscorides, Dodonæus, Brunfelsus, Fuchsus.

Eynde van het Elfde Deel.

HET